

דיני צוואה ומצוה לקיים דברי המת

רב דניאל שטיין

א. גמ' ב"מ (פז.) - עד יעקב לא הוה חולשא, אתא יעקב בעא רחמי והוה חולשא, שנאמר ויאמר ליוסף הנה אביך חלה. [פרש"י - בעי רחמי והוה חולשה - שיחלה אדם לפני מותו ויצוה לביתו].

ב. דרשות ר"י אבן שועיב (פרשת ויחי) - לפי דרכנו למדנו עשרה דברים בענין המת מזה הסיפור של יעקב, ויש לנו לאחוזו דרכו, כי אלו העניינים הם להיותן רמז לבנים כי ממנו יראו וכן יעשו בשאר הדברים שלמדנו ממנו וכו' האחד הצוה כשאדם מרגיש אפיסת כחתי וימיו קרובים למות שיצוה בניו ובני ביתו, כי כן מצינו ביעקב ויצו אותם, ויכל יעקב לצוות את בניו וכו'. והשני מצוה לקיים דברי המת דכתיב ויעשו בניו לו כן כאשר צום.

ג. משנה ב"ב (קכו.) - האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים, איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום, שהתנה על מה שכתוב בתורה וכו'. לימא, מתניתין דלא כר' יהודה, דאי ר' יהודה, האמר בדבר של ממון תנאו קיים, דתניא האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאין ליך עלי שאר כסות ועונה הרי זו מקודשת ותנאו בטל, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר בדבר של ממון תנאו קיים, אפי' תימא ר' יהודה, התם ידעה וקא מחלה, הכא לא קא מחיל. [חי' הרמב"ן (שם) - ור"מ סבר וכו' ולא כל כמיניה שלא יתחייב לו, ור' יהודה סבר בידו לומר שלא יתחייב לו שהרי מוחל ובדבר של ממון יכול הוא למחול שלא אמרה תורה שיתחייב אלא ברצונו של זה]. [חי' הר"ן (שם) - פי' לאו למימרא דאי מחיל מהני וכו' אלא רבותא קאמ' דאפי' מהניא מחילה בכי הא הכא לא מחיל].

ד. רמב"ם (פ"ו נחלות ה"א) - אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור הירושה מן היורש אע"פ שזה ממון הוא, לפי שנאמר בפרשת נחלות והיתה לבני ישראל לחוקת משפט לומר שחוקה זו לא נשתנה ואין התנאי מועיל בה. [ברכת שמואל (ב"מ ס' ל"ט) - וביאר מו"ר זיע"א דדין הירושה אין זה רק זכות ממון כמו שארי זכותי התורה אלא הוא דין בסדר ירושה ועל כן הוא זה איסור].

ה. גמ' ב"ב (קלג:) - הכותב את נכסיו לאחרים והניח את בניו מה שעשה עשוי, אלא אין רוח חכמים נוחה הימנו.

ו. תשו' אגרא"מ (ח"מ ס"ב סי' ג') - איתא בקצוה"ח סי' רפ"ב סק"ב מהתשב"ץ דבטופסי שטרות ראשונים יש שיר ד' זוזי וכתב גאון דמשום כדי שתהא רוח חכמים נוחה הימנו, ועיין בחת"ס חו"מ סימן קנ"א שהביא מתשב"ץ ח"ג סס"י קמ"ז שמה שהניח להיורש רביע זהוב אינו כלום לעשות שיהיה רוח חכמים נוחה הימנו אבל ד' זוזי הוא שיר שכתב הגאון שעושה שיהיה רוח חכמים נוחה וכו'. ולכן כיון שהשאר לכל בן אלף דאלאר הוא ודאי דבר חשוב אף בזמננו יותר מד' זוזים שבזמן הגאון היה רשאי ליתן השאר אף שהוא סך היותר גדול אף אם היו בניו מעלי, ורוח חכמים נוחה מזה.

ז. רמ"א (יו"ד סי' רמ"ט סע' א') - ואל יבזבז אדם יותר מחומש, שלא יצטרך לכריות. ודוקא כל ימי חייו, אבל בשעת מותו יכול אדם ליתן צדקה כל מה שירצה. [הגה' רע"א (שם) - ובשאלות (פ' תרומה וכי תשא) דתלתא ולא יותר].

ח. רמ"א (ח"מ ס"ב שס"ט סע' י"א) - הנושא אשה במקום שדיני עובדי כוכבים, ומתה אשתו, לא יוכל אבי אשתו או שאר יורשיה לומר כל הנושא אשה על דעת המנהג הוא נושא ונדון הדבר דיני עובדי כוכבים ואם מתה יורשה בעלה או כדומה לזה, וליכא בזה משום דינא דמלכותא דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה, אבל לא שידונו דיני עובדי כוכבים, דאם כן בטלו כל דיני ישראל.

ט. תשו' אגרא"מ (ח"א אהע"ז סי' צ"ד) - אך בעצם מסתבר לע"ד שצוואה כזו שודאי יתקיים כדברי המצוה דינא דמלכותא א"צ קנין שאין לך קנין גדול מזה, וממילא כיון שא"צ קנין מועיל מדינא אף נגד היורשין אף שהוא מתנה לאחר מיתה וכו'. וזהו טעם גדול למה שבארץ הזאת נוהגים לסמוך על צוואות כאלו ואין חוששין מליקח המעות לצדקה ואם כי לא נחתו לזה מ"מ כיוונו האמת ואם אינם נביאים בני נביאים הם.

י. גמ' ב"ב (קמט.) - דאיסור גיורא הוה ליה תריסר אלפי זוזי בי רבא, ויב מרי בריה, הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה הואי, ובי רב הוה, אמר רבא היכי ניקנינהו רב מרי להני זוזי, אי בירושה לאו בר ירושה הוא וכו', אי במשיכה ליתנהו גביה וכו' מתקיף לה רב איקא בריה דרב אמאי אמאי, ולודי איסור דהלין זוזי דרב מרי נינהו, וליקנינהו באודיאתא. [קובץ שיעורים (ב"ב אות תקל"ז) - וטעם דבר זה וכו' כיון שידוע שלא יוכל לחזור מהודאתו מוכח דגמר ומקני].

יא. שטמ"ק לב"ב (קס:) ד"ה והראב"ד - גם לא ידעתי למה תקנו מקושר בשטרות בשלמא גיטין משום דאתרא דכהני הוה כדמפרש בגמרא אבל שטרות למה אלא שלא לחלוק במעשה השטרות. ומהאי טעמא נמי אמרינן אין שטר לאחר מיתה דומיא דגט דבעינן כריתות דבר הכורת בינו לבינה ואחר מיתה כבר נכרתו בלא גט. [קובץ שיעורים (ב"ב אות תקפ"ה) - ומבואר מדבריו דהא דאין גט לאחר מיתה הטעם שכבר נעשית פנויה בלא גט אבל מה שמשמע מדבריו דהא דאין שטר לאחר מיתה הוא מטעם שלא תחלוק בין גיטין לשטרות הוא פלא, דא"צ לטעם זה כלל אלא משום דלאחר מיתה פקע כח המזכה וצ"ע].

יב. גמ' גיטיץ (יד): - דתניא הולך מנה לפלוני והלך ובקשו ולא מצאו יחזרו למשלח מת משלח, ר' נתן ור' יעקב אמרו יחזרו ליורשי משלח, ויש אומרים ליורשי מי שנשתלחו לו ר' יהודה הנשיא אמר משום ר' יעקב שאמר משום ר"מ מצוה לקיים דברי המת, וחכ"א יחלוקו. [תוס' גיטיץ (יג.) ד"ה והא לא משך - ועוד מפרש ר"ת דלא אמרי' מצוה לקיים דברי המת אלא בדבר שהושלש מתחלה לכך ביד שלישי וכו' ובמתני' משמע שלא הושלש לכך מתחלה מדלא קתני תנו מנה זה לפלוני ולא דמי להולך מנה לפלוני דלקמן דאמרי' עלה מצוה לקיים דברי המת].

יג. תשו' אחיעזר (ח"ג סי' ל"ד) - אלא דבשו"ת בנין ציון סי' כ"ד מצדד דבמקום דאין היורשין מוחזקים יש לסמוך על הנך שיטות דסברי דאמרי' מלקד"ה גם בלא הושלש מתחלה לכך היכא שצוה לתת לאח"מ. גם מכבר הייתי מצדד לומר דהיכא שמי שצוה המת ליתן לו הוא מוחזק מטעם דינא דמלכותא בקיום הצוה ע"י ערכאות לא בעי הושלש מתחלה לכך, אלא שלא מצאתי גילוי לדין זה.

יד. רמ"א (חו"מ סי' רפ"א סע' ז') - מיהו נ"ל דמה שנוהגין עכשיו לכתוב שטר חוב לבתו ולהתנות שאם יתן לבתו חלק חצי זכר יפטור מן החוב, צריך ליתן לה בכל אשר לו, דעיקר הוא החוב. ולכן צריך לקיים תנאו או ישלמו החוב, וכן המנהג.